

Geloofsverskille: waar kom hulle vandaan en wat maak ons met hulle?

W J Jordaan

(Universiteit van Pretoria)

ABSTRACT

Faith differences: where are they coming from and what are we doing with them?

In this article about the origin of differences in faith and how we can/should deal with them, the article explores the extent to which language may guide or misguide our reflections about God as mystery, and how differences in faith become embedded in the nature and dynamics of religious discourse; both external and internal. Such discourses are then linked to four phases of faith which emerge in various permutations and combinations; are recursively linked; and together attest to faith as a journey and not as a fixed destination. These phases are: blind gullibility and stultification; conflict and doubt; outsidership; and a sense of wonder/fundamental trust. Focussing on the latter faith “position” the author then explores how our talk about God can be guided by what the philosopher Paul van Buren calls the “edges of language” – where the word God serves as the final speech act when one wants deperately to say the most that is possible. Various examples from literature, the arts and Scripture are supplied to elucidate the edges of language and how these may retain connections with traditional/convential religious language utterances and the various phases of faith. Finally, the article explores the deeper meaning of tolerance as as a disposition that emerges from the integrity of commitment and which would allow the respectful accommodation of all such commitments.

1 INLEIDING

Die tema van vandag se Teologiese dag/predikantekonferensie is: Baie teologieë, een kerk.

Ek is geen teoloog nie. Daarom sal ek min te sê hê oor teologieë, maar wel praat oor die herkoms en betekenis van die vele soorte geloofsbelewensisse en -stemme van gewone mense wat binne en buite die kerk gehuisves word.

Geloofsbelewensisse word deur taal en ander simbole gedra en ek lê my bydrae voor as ‘n voorlopige verkenning van hoe taal ons kan lei en mislei in ons spreke oor geloof in God as misterie.

Oor taal kan mens diep filosofiese dinge sê, maar ek bepaal my by enkele dinge; wat ons eintlik almal weet, maar al te dikwels vergeet, veral as ons ons verskille en geskille bepraat (Carroll 1964; Lakoff & Johnson 1980; Vygotsky 1962).

- Taal, as ‘n simbolestelsel, bied nie ‘n akkurate weergawe van die werklikheid nie. Die bekende analogie van taal as ‘n “kaart” wat nie volledig die “gebied” waarop dit betrekking het kan omvat nie, is steeds geldig. Wat sê: Ons spreke oor God – hetsy in die vorm van teologieë, belydenisse of kunssinnige uitdrukings – is hoogstens voorlopige “kaarte” wat die “gebied” God nie kan weerspieël nie.
- Die ineengestremdeheid van taal en denke impliseer dat beperkings in ons denkhorison ook beperkings plaas op ons taaluitings. Dit beteken ook dat nuwe taaluitings nie net vernuwendes denke weerspieël nie, maar ook verdere denk-en taalskuiwe bevorder. Die aanwending van metafore is ‘n besondere voorbeeld hiervan.
- Taal-in-gebruik skep diskoerse waaraan ons onderhewig is, en waartoe ons self bydra. Op dié saak kom ek aanstons terug.
- Diskoerse kan mense viktimiseer – dermate dat hulle na nuwe taaluitings begin smag en in die proses andersoortige diskoerse skep. In dié verband haal ek graag die filosoof Johan Degenaar aan – uit sy voordrag voor die Nuwe Testamentiese Vereniging van Suid-Afrika in 1997 (Degenaar 1997, 40):

“We should realize that if we are victimised by a discourse we are in need of a new discourse and that we ourselves are responsible for creating a liberating language which structures the world in which we live in a new way”.

Daar is ‘n vyfde aspek van taal waarby ek later kom.

2 DIE AARD EN DINAMIEK VAN DISKURSIEWE PRAKTYKE

Met hierdie abstrakthede uit die weg, bepaal ek my nou by diskoerse. Kyk na Diagram 1.

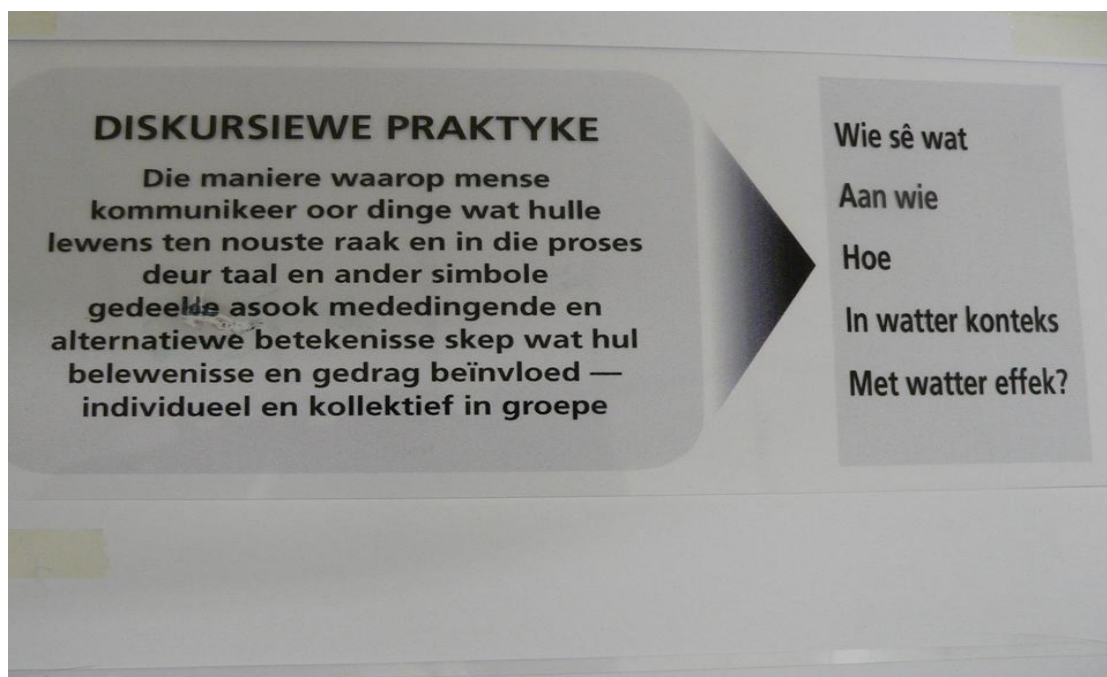

Diagram 1: Diskursiewe praktyke

Heel links is daar 'n kort omskrywing van wat diskursiewe praktyke behels. In die blokkie regs daarvan 'n algemene vraag wat mens help om diskursiewe praktyke te orden en te ontleed.

Daar staan: Wie sê wat aan wie, hoe in watter konteks met watter effek?

Laat ek die impak en toepaslikheid daarvan onmiddellik illustreer met 'n gedig (Jordaan 1987) getiteld *VDM* (Verbi Dei Minister):

*Uit herderlike plig
en vir geloofwaardigheid
swoeg preker by sy sinne
predikate in.
Met sweet rojaal
spoeg hy kwistig oor ons:
voldonge hel;
onvervalste waarheid;
ontwyfelbare geloof;
kerklike gesag.*

waaraan mense onderwerp word. Die tweerigtingpyltjies van buite na binne, en van binne na buite, dui die interaksie aan. Buitediskoerse voed binnediskoerse; en andersom.

Vir die doeleindes van my argument word die binnediskoers gedikteer deur drie vorme van weet, of kognitiewe style, aangedui as empiries, rasionalisties en metafories.

Hierdie style word onderlê deur die unieke biopsigiese apparaat wat elke mens het – persoonlikheid; temperament; intelligensie; lewensondervinding, komplekse; angste; emosionaliteit; moraliteitsontwikkeling – al die dinge wat dikwels in die tradisionele, en veelal empiriese Godsdiens-sielkunde, gebruik word om mense se godsdienstige belewenisse en praktyke te beskryf en te verklaar.

Iets meer oor hierdie kognitiewe style:

Elk verteenwoordig ‘n soort “bril” of “lens” waarmee jy die inligting rondom diskoerse waarneem, interpreteer en evalueer en in jou denke en taaluitings formuleer.

Die empiriese kognitiewe styl fokus op die “feitestatus” van diskoerse; die betroubaarheid van feite en die afleidings wat daaruit gemaak kan word. Die aanwending van die empiriese styl wissel op ‘n kontinuum van swak ontwikkel tot sterk ontwikkel.

‘n Swak ontwikkelde styl kan byvoorbeeld verwys na mense wat parasiteer op hoorsê, skinderstories en andersins twyfelagtige bronne, maar wat aan hulle oningeligte opvattinge die status van onweerlegbare feite en waarheid gee. In ‘n sterk ontwikkelde styl word daar op die beste moontlike betroubare gegewens en afleidings gefokus.

Die rasionalistiese wetenskap is veelal geïnteresseerd in die logiese opbou van argumente; die wyse waarop diskoerse aangewend word om tot ‘n geldige gevolgtrekking te kom. Ook dié styl wissel op ‘n kontinuum van swak ontwikkel tot sterk ontwikkel. Soos ons al te goed weet, is daar mense wat eenvoudig nie ‘n argument kan volg of bou nie, terwyl ander weer fyn redeneerders is vir wie geregverdigde afleidings in haas alle dinge van die grootste belang is.

Die empiriese en rasionalistiese kognitiewe style was/is uiteraard sterk vennote, byvoorbeeld in die ontwerp en debattering van verskillende formele teologieë.

Die metaforiese weter is veelal ingestel op die intuitiewe, oorwegend gevoelsmatige, uitdrukking van eie subjektiewe ervarings wat verband hou met omramende diskoerse – soos wanneer Sheila Cussons (Cussons, 1979) die gedig “Die sagte sprong” haar belewenis van God se teenwoordigheid só verwoord:

*Dit kom wanneer dit nie verwag
word nie: ‘n aanraking van die verstand
lig soos ‘n veer, vlugtig maar presies...
iets wat die bewussyn tot
in die lewe tref, iets soos ‘n sagte sprong –
vreugde, verbasing, vreugde, herkenning:*

Of wanneer my kleinkind van sewe ná ‘n kerkdien sê: “Toe die dominee gebid het, het ek gevoel ek is op ‘n bootjie in die see en Jesus is met my”.

Dit herinner ook sterk aan hoe mense in ‘n premoderne wêreld hul ervarings probeer uitdruk het – deur beelde, stories, verhale, anekdotes. Natuurlik doen ons dit vandag nog in films, stories, dramas, preke, skilderye, liedere ensovoorts.

Ook in hierdie geval wissel mense in die aanwending van die metaforiese styl op ‘n kontinuum van swak na sterk ontwikkeling. En, terloops, laat ons nie die krag en waarde van metaforiese weet in byvoorbeeld suiwer wetenskap onderskat nie. Faraday, byvoorbeeld, het ‘n godsdienstafoor aangewend om elektromagnetiese verskynsels te ondersoek en daaruit is die elektromagneet later ontwikkel (Bodanis 2000).

Dit is belangrik om te onthou dat mense – deur hul eiesoortige biopsigiese samestelling, opleiding/opvoeding en lewensondervinding – neig om aan bepaalde styl voorkeur te gee tot die uitsluiting, of mindere aanwending, van ander. Meer bepaald, byvoorbeeld, is dit dikwels die geval dat sterk ontwikkelde empiriese en rasionalistiese wetters onderontwikkelde metaforiese wetters is. En natuurlik ook andersom.

Tog, by sommige mense, word aldie style gebruik na gelang van omstandighede; met baie permutasies en kombinasies.

Veel van ons misverstande en geskille – onder andere oor geloofsake – is dat ons nie altyd rekening hou met verskille in dié verband nie. Dikwels is dit ook ‘n geval dat ons nie juis bewus is van die styl(e) wat ons by voorkeur gebruik nie.

Nog ‘n belangrike punt is dat dié kognitiewe style ons ook selektief ingestel hou op die buitediskoerse van ons leefwêreld. Dit laat jou fokus op daardie elemente in ‘n diskoerse wat onder die loep van jou voorkeur kognitiewe styl gebring kan word. Dink byvoorbeeld na oor die verskillende maniere waarop empiriese, rasionalistiese en metaforiese wetenskap met die buitediskoerse oor ‘n “Godkol” in die brein kan omgaan in hul binnediskoerse.

Die herkoms van ons geloofsverskille kom nog duideliker na vore as ons let op die aard van geloofsvorming – soos dit beïnvloed word deur omramende diskoerse.

In Diagram 3 verskaf ek ‘n leidraad oor sodanige geloofsvorming – meer bepaald in die Afrikaanse wêreld:

3 GELOOFSONTWIKKELING AS PRODUK VAN DISKOERSE

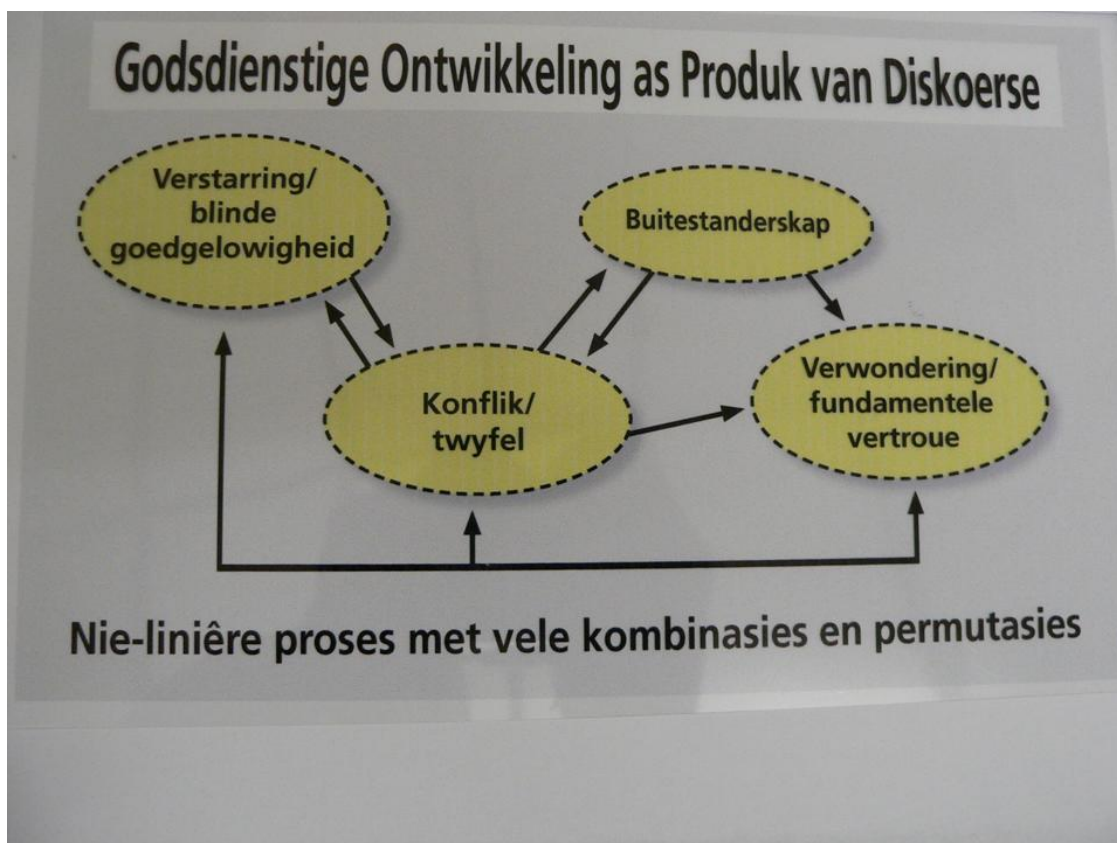

Diagram 3: Geloofsonwikkeling as produk van diskoerse

Dit is belangrik om die vier “elemente” in Diagram 3 te verstaan as ‘n nie-liniêre proses. Wat sê, dit is nie “fases” wat “wetmatig” van “links na regs” loop nie. Dit is eerder punktuasies wat rekursief op mekaar kan inkantel – sodat mens dikwels ‘n vermenging van die

verskillende punktuasies kan kry. Vandaar die idee van vele kombinasies en permutasies.

3.1 Verstarring en blinde goedgelowigheid.

Kom ek sê dit heel eerste: Naïewe blinde goedgelowigheid – soos mens dit by ‘n kind op ‘n bepaalde vlak van kognitiewe ontwikkeling kry – is ‘n essensiële en bekoorlike element in geloofsvorming. ‘n Mens weerspreek tog nie ‘n kind se spontaan-opwellende, kinderlike geloofsopvattinge en -uitings nie. Jy bring nie nuanses en korreksies aan wanneer ‘n kind nie gereed daarvoor is nie.

Waaroor dit nou hier gaan, is daardie soort blinde goedgelowigheid wat ingeklee is in ‘n dogmatiese, voorskriftelike gewaad; wat ontwerp word deur volwassenes; en wat opgedwing word juis wanneer ‘n kind begin vrae vra – wanneer konflik en twyfel intree as ‘n funksie van normale intelligensie-ontwikkeling.

Meer spesifiek gebeur dit wanneer die omramende buitewêreld nie geduld het met konflik en twyfel nie – terwyl dit juis gestel kan word dat ‘n lewende, ontwikkelende geloof noodsaaklikerwys geslyp en gevorm moet word in die werkwinkel van konflik en twyfel. Gebeur dit nie, raak blinde goedgelowigheid ‘n gevaarlike godsdienstige praktyk – soos ‘n versplinterde riet wat jou in die hand steek as jy daarop wil leun. Maar dit, vir eers, daar gelaat.

Kom ek sê dit dan meteens: Veel van die Afrikaanse wêreld (of dan Afrikaner-wêreld) se geloof en geloofspraktyke word gekenmerk deur verstarring en blinde goedgelowigheid in die formaat van ontwyfelbare dogma – histories en vandag nog.

Natuurlik is dit nie iets eie aan die Afrikaanse wêreld nie. Dit is tog ‘n wêreldwye verskynsel; met ‘n verskeidenheid verwante toeskrywings – fundamentalisme (veral van die venynige soorte); fanatisisme, tirannieke geloof.

Tog is daar unieke faktore (of dan buitewêreldse) wat aan die Afrikaner (as individue en as groep) se godsdienstige belewenisse en – praktyke beslag gegee het – histories gesproke vanaf ongeveer die 1880’s tot die 1980’s, en ook daarna (Jordaan 2002).

Ek wil dit opsom deur te sê dat Afrikaanse mense onderwerp is aan ten minste vier soorte diskonsekwensies – eerstens, dié van ‘n verburgerlikte godsdienst; tweedens, verknoeiende Calvinisme met die

idee van krag in isolasie; derdens die diskoers van vertikaalgerigte piëtisme; en vierdens die diskoers van “verletterliking” wat ‘n hermeneutiese vakuum geskep het wat betref ‘n kontekstuele benadering tot Bybelteksbetekenis (vgl. die Du Plessis-saak van die 1930’s).

Saam het hierdie faktore die deursnee Afrikaner in ‘n byna hermeties verseëelde spirituele kapsule geplaas en ‘n teologie van vrees en bewing geskep wat vandag nog sy rammeling het. Teen dié agtergrond is die deursnee Afrikaner-huis se geloofsopvatting gekenmerk deur onkritiese goedgelowigheid; ondersteun deur ‘n geneigdheid tot dogmatiese wettiesheid, muggiesiftery en moralisering.

Hieruit ontstaan ‘n soort “kasplant”-godsdienst waaroor die digter Louis Eksteen (let wel: in 1967) ‘n gelyknamige gedig geskryf het. ‘n Gedig waarvan die “kasplant-” beeld duidelik spreek: iets wat binne gehou word; nie veel son sien nie en kunsmatig gevoed word om te vergoed vir dit wat natuurlikerwys die voeding sou wees.

*Ek weet goed, baie goed
hoe ek opgevoed is.
(Verskoon die eerste persoon
maar dit sorg vir ‘n persoonlike toon.)
Nou, soos ek sê:
ek, en die ander van my geslag,
moes bang wees vir God,
vir ons ouers, die onderwysers,
die predikant, almal wat
oor ons gestel is: die owerheid in toto....*

Só gaan die gedig sardonies aan en lys al die dinge waarvoor ons moes bang wees.

Die leser kan stellig vra: Maar het dinge sedertdien nie verander nie? Ja en nee. Die Boetman-debat van so vier/vyf jaar gelede het duidelik teen die godsdienst van vrees en bewing geprotesteer, maar terselfdertyd was daar in bepaalde kringe die apploudering van dié soort godsdienst as ‘n instrument tot oorlewing van die steeds bedreigde Afrikaner.

Kyk maar ook wat in hedendaagse diskursiewe praktyke gebeur (in briewe aan koerante, populêre artikels en inbelprogramme op die radio) sodra andersoortige godsdienstige of teologiese geluide

gemaak word – soos nou met die Evangelie van Judas en voorheen met die Evangelie van Thomas. En wanneer daar nuwe vrae gestel word oor ou kwessies soos erfsonde, Christus se geboorte uit ‘n maagd, sy liggaamlike opstanding uit die dood en die posisie en waarde van ander soorte godsdienste.

Maar só ‘n vreesgedrewe godsdiens het ‘n hoë sielkundige prys waarop ek nie nou wil ingaan nie, behalwe as om te sê dat dit jou isoleer van ‘n veranderende wêreld terwyl jy die illusie van “geen verandering” vertroetel.

Sink hierdie dinge by jou in staan een ding vas: Vrees voed onverdraagsaamheid vir idees wat anders en vreemd en nuut is; en daarmee ok vir die mense wat dit verteenwoordig.

3.2 Konflik en twyfel

Ek het reeds vroeër gesê konflik en twyfel is die werkwinkel van ‘n ontwikkelende, lewende geloof. Volgens E D Starbuck (1899) is twyfel die natuurlike erfenis van jongmense; wat natuurlik fout is. Twyfel en konflik kan die “natuurlike erfenis” van alle mense op alle ouderdomme wees – gegewe ‘n vlak van kognitiewe ontwikkeling waar dinge geweeg kán en wíl word. Dit gebeur wanneer mens begin nadink oor die dinge wat jou vertel is en teenstrydighede ervaar – soos dié gedig dit sê (Jordaan 1987):

Dogmadinge

*Toe ek ‘n kind was
het ek gedog
die dinge is maar so
maar nou dat ek ‘n man geword het
weet ek
dit is dogmadinge
wat mens doodmaak
binne*

Maar terselfdertyd is konflik en twyfel ‘n positiewe krag – soos die katolieke priester Monsignor Quichote dit sê in Graham Greene (Greene 1982) se gelyknamige roman: “I am riddled by doubts. I am sure of nothing, not even the existence of God, but doubt is not treachery...Doubt is human. Oh, I want to believe that it is all true – and that want is the only certain thing I feel...”.

Dit is juis hierdie begeerte (die “want”) – hierdie diepste wens waarvan ons priester praat – wat te midde van twyfel en konflik geloofsbesinning wakker hou, en wat tot ontwikkeling kan lei.

Daar is baie maniere waarop daar in godsdienstverband sielkundig na konflik en twyfel gekyk kan word.

Eerstens, soos Diagram 3 aandui, ‘n terugbeweeg na die leerstellige letterlikheid van blinde goedgelowigheid en verstarring. Want die buitediskoers gee dikwels dít te kenne: Ja, dit is so dat veral jong mense, as hulle hul verstand gekry het, twyfel en konflik ervaar. En dit is ook waar dat Thomas getwyfel het. Maar as jy nou klaar geflankeer het met jou twyfel en konflik, keer jy natuurlikerwys terug na die “waarheid”.

Só word die geloofsinhoud wat jǒú waarheid vasvat en onderhou, weer in hart en niere aanvaar.

‘n Mens kan vir geen oomblik beweer dat hierdie soort terugkeer, of handhawing van die oorspronklike posisie, noodwendig dui op geloofsverstarring nie. Daar is vele mense wat egte geloof, sekerheid en geborgenheid in leerstellige letterlikheid vind. ‘n Mens kan hierdie soort fundamentalisme aanvaar, maar wat onaanvaarbaar is, is wanneer dit voorgehou word as die enigste moontlikheid. En dat andersoortige geloofsopvattinge dan op vyandige, kru en meerderwaardige maniere tot onsin of kettery verklaar word.

Tweedens, dieselfde terugkeer, maar bloot as ‘n soort gebaar. Die geloofsinhoude word nie werklik onderskryf nie. Ter wille van die beskutte plekkie in die gesinskring en sosiale gemeenskap neem jy deel aan die komedie van die godsdienstige ritueel. In die trant van: Sondag eet ek nagmaalbrood en glo ek word gevoed, maar more by ontbyt weet ek die brood is gemaak in Boerstra se oond; Sondag drink ek nagmaalwyn en soek die troos, maar more by die middagmaal proe ek die wyn is bloot die KWV se hanepoot.

Dit gryp jou nie aan nie, maar “straying from the fold” (om buite die beskermende kudde te wees) is skuld- en angswekkend. Vir halfprys draf jy saam; meganies, non-reflektief, maar tog met ‘n durende bewustheid van ‘n spanning oor dit wat meganies beaam word, maar wat op geen manier op jou lewe beslag lê nie. Jy kan net sowel daarsonder gaan en doodgaan.

Met ‘n derde moontlike reaksie op konflik en twyfel, skuif ek nou oor na die posisie of punktuasie van buitelanderskap.

3.3 Buitestanderskap

Daar is dikwels 'n gestadigde of summiere beweging na buitestanderskap wat die verwerping van al die bekende geloofsinhoude insluit; tesame met 'n moontlike soeke na antwoorde in religieuse ruimtes, of buitekerklike spiritualiteite. Hiermee saam, kom 'n skerp bewussyn van onverbondenheid.

Soos Albert Camus dit voortreflik filosofies aanteken in “Die Buitestander”; of soos die digter Hendrik Marsman sê: “Ik sta alleen; geen God of maatschappij die mijn bestaan betreft in een beziel verband.” Of soos 'n karakter in André P Brink se “Lobola vir die lewe” gesê het: “O, Niks wat in die hemel woon/Hier staan ek juigend voor U troon”; of soos die priester in die film “Antonia’s Line” wat sy priesterlike gewaad van hom afstroop, met sy fiets straat-af ry en vrolik uitroep: “Ik ben vrij, Ik ben vrij”.

Maar die buite/binnediskoers oor buitestanderskap is méér as net abstrak, filosofies, literêr. Dit dring ook deur tot die konkrete weefsel van die eie bestaan; in die gesinskring waar kinders hulle geloofsvrae begin vra; en wat oplaas die buitestander se moontlike geslooptheid van lewensin en onverbondenheid blootlê. Soos in die volgende vers (Jordaan 1987):

Huisaltaar

*pappa wie is jy
kind ek is 'n pasehaas
wat iewers in april
sjokolade-eiers op geheime plekke plaas
waar julle dit kan vind*

*pappa wie is jy
kind ek is 'n krismisvader
wat elke jaar presente om 'n boom rangskik
vir een aand se geluk*

*pappa wie is jesus
juffrou sê hy is ons meester
ek weet nie meer nie kind
vra vir mamma om dit uit te vind*

*pappa praat met my oor jesus
jesus kind nie vanaand nie
pappa gaan 'n lesing hou
dat siel en liggaam één is
nie twee
dis my werk my kind
waarmee ek julle speelgoed
kos en klere gee*

Ondanks die krag van omramende diskoerse oor buitestandenskap en die eie binnediskoers, kan daar residue van die “afgestorwe” geloofsinhoude oorbly. Waarmee mens sê: buitestandenskap kan ‘n belangrike impuls tot geloofsherlewing wees.

Soos die skrywer Anna M Louw (Louw 1999) dit in die mond lê van die karakter Vos – die boer wat sy siel aan Hans Bokpoot gegee het in ruil daarvoor dat dit, tydens ‘n droogte, net op Vos se plaas in die Noordweste sal reën. Toe gebeur dit tot die uiterste verskrikking toe. En só word sy belewenis aangeteken: “Hy voel God in hom skop soos die ongebore lam in ‘n skaapooi se pens”.

Dit spreek van ‘n geblokkeerde en tog voortgaande verlange en heimwee na lewensin met God as middelpunt van die verlange; die Trooster van die bang gemoed (die “afgestorwe” geloofsinhoude). In Vos se geval is die geloofsherlewing aanvanklik ‘n beweging terug na die kader van blinde goedgelowigheid van die vyandige, onverdraagsame soort. Dit word vertoon deur sy blinde, ongevoelige ywer om mense wat anders leer dink het te máák dink soos hy dink; dat sý geloofsinhoude die enigste moontlikheid is.

Die rigting van geloofsherlewing kan ook wees na dit wat ek in Diagram 3 breedweg noem verwondering en fundamentele vertroue.

Maar voordat ek daarby kom, net eers dit: Soos Diagram 3 aandui, is buitestandenskap – soos ek dit hierbo beskryf het – nie ‘n noodsaaklike voorwaarde vir geloofsherlewing nie. Die “direkte” pyltjie vanaf konflik en twyfel na verwondering/fundamentele vertroue dui dit aan.

In só ‘n geval behels die ontwikkeling van nuwe geloofsinhoude ‘n gestadigde vormingsproses wat soms met hoë bewustheid plaasvind (deur onder andere wetenskaplik teologiese refleksie waarin empiries en rasionalisties weet deurslaggewend kan wees);

soms oorheersend intuïtief, ervarend-metafories; en soms deur die aanwending van aldie kognitiewe style.

Die resultaat van hierdie vormingsproses is ‘n *soektog na omvattende begrip* – wat deur die Switserse kognitiewe sielkundige Jean Piaget (in Elkind 1970) as die spilpunt en afronding van algemene intellektuele ontwikkeling beskou word. In geloofsverband behels dit ‘n stel uitbreidende geloofsinhoude wat ook ‘n houdingsverandering insluit.

Dié houdingsverandering kom daarop neer dat jy deelgenootskap ervaar aan ‘n kosmiese orde; met die fundamentele vertrou dat dit wat mense “God” noem – op die een of ander manier wat ons nie begryp nie – aan die steeds ontvouende orde beslag gee. Dié vertrou verskaf die impuls tot “Gods-dienstigheid” in alles wat mens tot mens maak.

Dit besorg ook aan die mens ‘n impuls tot ‘n diepstrekkende spiritualiteit wat jy tot die kern van jou mensheid reken.

Om in kontak te wees met hierdie kern en daarvolgens te leef, het bevrydende helende krag. Wanneer dié kern “werk”, is dit soos ‘n kristal wat elke keer met die optel daarvan nuwe konfigurasies van lig en kleur deurlaat. Daarom praat mense wat iets hiervan beleef dikwels van buitengewone belewenisse: verligting, ekstase, verwondering, blydschap, diepstrekkende vrede, oorgawe aan liefde en deernis en ‘n mistieke ervaring van eenheid met alles in omhelsing van die ganse kosmos.

Die totaaleffek van dié vormingsproses bied ‘n impuls tot volgehoue refleksie oor geloofsinhoude – in teenstelling met meganiese, onnadenkende, gewoontevormende geloof. ‘n Mens sou dit kritiese geloofsverantwoording kon noem.

3.4 Verwondering/ fundamentele vertrou

Die wese van verwondering/fundamentele vertrou lê in die beskrywing wat ek so pas gegee het van die allesomvattende spirituele uitkoms van die soektog na vollediger begrip. Maar dit verteenwoordig net die algemene belewenis van spiritualiteit wat uiteraard nie die rykdom van moontlikhede ondervang nie.

Ek wil graag vir ons gesprek een soort spiritualiteit uitsonder: ‘n emotiewe, metafories-belewende spiritualiteit wat in die reël nie ‘n saak het met die empiriese en/of rasonale opweeg van geloofsinhoude nie. Dit gaan oor belewenis, *híer-en-nóú*.

Soos wanneer mens na goeie jazz luister. Jazz se bekoring lê in die wyse waarop duidelik dissonante klanke algaande opwerk na, en saamgevoeg word in, ‘n meevoerende geheel.

Die musiek van “Antiphone Blues” is hiervan ‘n goeie voorbeeld. My CD-opname is gedoen in ‘n Sweedse kerk met ‘n orrel en saksofoon as musiekinstrumente. Die orrel wat normaalweg met die gewydeheid van aanbidding in ‘n kerk geassosieer word, begin byvoorbeeld met bepaalde akkoorde, waarop die saksofoon (wat normaalweg met wêreldlike dinge geassosieer word) “antwoord” en waarop die orrel dan “wederantwoord” ensoaan; elk met sy eiesoortige musikale wendinge en versnellings. Uit al dié dissonansies kom die totaaleffek van ‘n gewyde, harmonieuse geheel.

Wat hier aan’t werk is in die skep van harmonie, is die verskynsel van dubbele of paradoksale bewussyn wat juis toelaat dat tradisionele geloofsinhoude versoen kan word met vernuwende geloofsinhoude. Of anders gesê: die én...én moontlikheid eerder as die óf-óf opposisie.

Paradoksale bewussyn skep ‘n toleransie vir sulke soorte dubbelsinnigheid en help ‘n mens om “permanensie” te vind te midde van verandering. Volgens Jean Piaget vind mense, in algemene intellektuele ontwikkeling, permanensie deur konservasie (bewaring).

Waarmee hy bedoel ‘n mens kan iets ervaar en bewaar wat nie onmiddellik teenwoordig is nie – soos by ‘n kind wat weet sy ma wat om die hoekie verdwyn het, bestaan nog en sal weldra weer verskyn.

‘n Digterlike uitdrukking hiervan vind ek in Annette Snyman se gedig “Gee my net één dag” (Snyman 1981):

*Gee my net één dag soos toenterjare
‘n dag vol soetwyn in Jerusalem,
g’n drome droom - gesigte sien -
‘n dag wat van wind en vlamme sing!
Maak van my so ‘n nuwe Pinksterling
dat ek die taal waarin ek gebore is,
my eie klank, in elke geelvink en kanarie hoor:
by tortels en kokkewiet se kind
die ABC van duisend warm woorde vind!*

Hiermee sê die digter: Gee my weer die bekoring en die inspirasie van die verbygegaande tyd toe mense dit beleef het dat die Heilige Gees uitgestort is (“permanensie”), maar nou in ‘n ander gietstuk - in ‘n eie Afrikaanse klank wat borrel in die alfabet van ‘n nuwe spreekwyse (konservasie) oor die mens se verlange om iets van God te begryp; en om in daardie begrip geborgenheid te vind.

Hiermee sê die digter die oorspronklike inspirasie het nie verdwyn nie. Dit staan in die teken van die herskeppende moontlikhede wat nou kom in die nagloed van tóé. En dit laat jou van binne gloei soos ‘n klein kooltjie in ‘n kaggel.

Maar u sou kon vra: wat het paradoksale bewussyn te make met die meer praktiese aspekte van geloofsbelewenis soos dit in die kerklike lewe ter sprake kom:

Daarom dié voorbeeld: Die Apostoliese Geloofsbelydenis (die Twaalf Artikels) is vir baie moderne mense ‘n struikelblok. Hulle kan hulle nie meer daarmee vereenselwig nie, en kan dit dus ook nie met oortuiging in ‘n erediens nasê soos die gebruik is nie.

Dié soort probleem is ‘n tipiese voorbeeld van rasioneel-gedrewe dissonansie. Iets klop nie meer nie. Maar paradoksale bewussyn kan ‘n ander “lesing” van dié geloofsbelydenis toelaat.

Enersyds: hierdie belydenis roer my en maak die verlange na God in my wakker. Dit is die geloofspad waarlangs die kerkvaders dit eeue gelede begryp het, en waarlangs ek ook gekom het van kindsdae af. Ek kan my hierin verbly as ‘n kosbare geloofsvormende geskiedenis waarsonder ek nie wil wees nie.

Andersyds, en terselfdertyd: ek glo die misterie van God en Christus is ontvouend en dit laat my toe om dit wat vir my vreemd en onaanvaarbaar geword het, in te klee en uit te brei met die mistiek van altyd soekende verwondering; dat ek ander woorde kán en mág vind wat my die troos bring dat ek nie buite staan nie.

U sal merk dat in Diagram 3 daar ook ‘n pyltjie terugloop vanaf verwondering/fundamentele vertrouwe na verstarring/blinde goedgelowigheid. Waarom? Omdat daar altyd – met enige verskuifde geloofs- of spirituele posisie – dié moontlikhede bestaan:

Eerstens, dat algaande vergeet word dat ons met ‘n “Geheim” besig is; en dat ons dit met óns beperkte soort soekligte probeer aftas. Hoe kan mens oor ‘n geheim dink?

In die Rodin-museum in Parys is daar ‘n merkwaardige stukkie beeldhouwerk (genoem “Die Geheim”) wat iets belangrik sê. Kyk Diagram 4.

Diagram 4: Die Geheim (Rodin)

Uit ‘n ruwe, ongevormde marmervoetstuk styg twee hande op wat sag, huiwerend, eerbiedig, beskermend aan mekaar raak. In die klein afgesonderde ruimte tussen-in (“geheim” beteken letterlik iets wat van ander dinge afgesonder is) wil-wil iets oopvou, maar dit gebeur net-net nie. Waar jy ook al staan en kyk, jou oë wil die hande oopbeur, maar dit bly tergend, ontwykend toe. God is só ‘n geheim.

Tweedens, dat jou geloofsposisie selfverheerlikend raak in dié sin dat jy reken die nuwe lig wat jy gekry het, verdonker alle ander lig. Jy het met jou geloof of spiritualiteit gearriveer.

Derdens, dat jy jou weg na geloof of spiritualiteit voorhou as die eksklusiewe manier van wees en doen.

So gebeur dit dan dat jou geloof oplaas non-reflektief, meganies en daarom ook nuwe dodelike “dogma” word. Wanneer dit

gebeur, is die “inhoud” van die nuwe geloofsposisie weliswaar gans anders as die “oorspronklike” posisie waarvan dit afskeid geneem het, maar tog ook soos ‘n kwaadaardige lewensvernietigende gewas.

Met hierdie kort naspeuring van die herkoms en aard van geloofsverskille as agtergrond, wil ek die vyfde aspek van ons taalspreke oor God as misterie (naas die vier wat ek aan die begin genoem het) beskryf en die voorafgaande daarby inkorporeer.

4 ONS SPREKE OOR GOD

Om iets meer hieroor te sê, bedel ek ‘n beeld by die die filosoof Paul van Buren (Van Buren 1972) uit sy boek “The edges of language” (Sien Diagram 5).

Diagram 5: Taalhandelinge op ‘n reuse-taalplatform

Van Buren sê ons taalhandelinge kan voorgestel word as voortdurende bewegings op ‘n reuseplatform. In die sentrum van dié platform lê ons alledaagse beskrywende/analitiese taalgebruik oor die werklikheid. Op hierdie gedeelte van die platform is die reëls van die taalspel oor dit wat sin maak betreklik duidelik en ons verstaan mekaar in breë trekke.

‘n Mens sou kon redeneer dat teologieë, geloofsbelydenisse, eksegeses en baie preke van die kategismus-soort in en om die middelgebied van die taalplatform beweeg en dat dit grootliks gedra word deur die empiriese/rasionalistiese kognitiewe style.

Wanneer ons meer persoonlik oor God praat, en sy teenwoordigheid intens beleef, skuif ons egter verder weg uit die middelgebied na die “rande” van taal waar die reëls oor wat sin maak nie so duidelik is nie – juis omdat avontuurlikheid en kreatiwiteit nie die relatiewe presisie van alledaagse taalgebruik in die middelgebied noodwendig gehoorsaam nie.

Op die rande van taal, sê Van Buren, is God “ a word uttered when one wants desperately to say the most that is possible...(the word God) is the final speech act” (Van Buren 1972:133) en waarby ek wil voeg: “to say the most that is possible while realising the “most” is at best provisional and incomplete” – voorlopig en onvoltooid.

Kreatiewe taalavonture kan egter só oorboord gaan dat dit van die taalplatform afval en louter onsin word – totaal buite die reëls van die taalspel.

Ek vind hierdie beeld nuttig, maar wil dit gans anders inkleef as wat Van Buren doen.

In die lig van my voorafgaande aanbieding wil ek ‘n paar stellings maak wat op die veelstemmigheid in die geloofsgemeenskap betrekking het en wat ook kan help om die verskille te begryp en te hanteer.

* Die jong kind se spreke oor God is in beginsel op die rande van taal.

Jong kinders met ‘n beperkte woordeskat probeer die maksimum gesê kry met hul beskibare klein woordeskat. Daarom kom hulle dikwels met unieke taalskeppings en insigte vorendag.

Só byvoorbeeld het ‘n onlangse opdrag aan ons 7-jarige kleindogter se Graad II-klassie gelui: “Maak sinnetjies met woorde wat die klankgreep “ui” bevat – woorde soos bruin, muis, huis en trui”. Só het sy haar sinnetjies onder mekaar neergeskryf (Lifschitz 2006):

God bly in 'n groot huis.
Die muis is in God se huis.
God dra 'n trui.
God se nuwe trui is bruin.
God maak nooit 'n vuis.
God wuif vir my.
God eet uie.

Grootmense sal waarskynlik waardierend glimlag oor dié ongewone spirituele verhaaltjie. Dit is ongewoon in dié sin dat kinders van dié ouderdom, gegewe die opdrag, geneig sou wees om onafhanklike kort sinnetjies oor verskillende onderwerpe te skryf. Sy vertel egter 'n samehangende verhaaltjie.

Ten minste sommige volwassenes sal dit verstaan as die wonderwêreld van die kind; om God konkreet tuis te maak in die allergewoonste dinge; dat God naby is soos asemhaal en 'n handgebaar en ook meeklink in die kleinste klanke van die taal.

Ingeligtes sal selfs sê die kind openbaar (gevaarlike) pan(en)teïstiese idees: God is ín ons en in alles óm ons. En dit sal, volgens hulle, 'n bietjie korrektiewe aandag moet kry.

Die ontwikkelende kind se spreke oor God skuif na die middelpunt van die taalplatform (Sien Diagram 6).

Diagram 6: Taalbewegings na die "rande van taal"

Maar ons weet ook die kind se belewenisse van en taaluitings oor God sal in die reël verander. Deur onderrig, lering en voorbeeld trek ons ons kinders algaande in in die tradisie en konvensionele gebruik van taal – ook hoe om uitdrukking aan God te gee in die amptelike kerkspraak: om die "korrekte" leerstellige dinge oor God te sê.

Dit opsigself is nie skadelik nie – solank ons begryp dat veel van kinders én volwassenes se konflik/twyfel en buitestanderskap te make het met die belewenis dat die voorgeskryfde, gesanksioneerde diskoers (die tradisie) as leeg en verbeeldingloos beleef word; dat dit nie 'n greep op die wêreld het nie en hulle ook nie aangryp nie. Daar kan selfs viktimisering wees – soos ek vroeër aan die hand van Degenaar beskryf het

* Hernieude bewegings na die rande van taal kom gereeld voor

Wanneer hierdie dinge met gelowiges gebeur, ontstaan die verlange/hunkering na iets meer. Sommige breek volledig met die "tradisie" en vind die "iets meer" in buitekerklike spiritualiteit en ander godsdienste. Ander verken as volwassenes opnuut die rande van taal sonder om noodwendig met die tradisie te breek en vind iets van die oorspronklike kinderlike geloof terug in en deur hul verwondering oor God as geheim.

Hulle behou die fundamentele vertrouwe dat God se genade groot genoeg is om tradisie en vernuwing te akkommodeer.

Hoe die versoening van tradisie en vernuwing kan gebeur, het ek reeds aangedui met die begrippe permanensie deur konservasie en paradoksale bewussyn. In hierdie beweging van taal speel metaforiese weet 'n belangrike rol.

Nou enkele voorbeelde op die rande van taal:

As 'n wegspring 'n eietydse digterlike voorbeeld. Uit die digkuns van Sheila Cussons (Cussons 1997):

Besoeking

*Daar het so pas 'n engel
deur my kop gegaan
terwyl ek op my rug gedink-lê het:
'n straal versekering: ek is nie vergeet nie.
Roerloos verras wil ek nie roer nie,
en verder nie dink nie, net vashou:
Solank ek dit kán, sal ék kan hou*

Wat dié voorbeeld duidelik illustreer, is dit die konvensionele reëls van die taalspel in die middelsterrein van die taalplatform versteur of negeer. Lê die toets van empiriese en rasonale weet aan, en die mistiek van die gedig verdwyn.

Sekere soorte preke, gedigte, musiek, skilderye, rolprente is alles dinge wat beweging na die rande van taal prikkel.

Iets wat potensieel gevaarlik is, moet hier aangespreek word. Beteken dié soort voorbeelde dat mens as'tware 'n nuwe saligspreking ontwerp: Salig is hulle wat kunsinnig is – die metafoormakers, die digters, die regisseurs, die dramaturge – want hulle alleen sal die geheim van God blootlê; omdat konvensionele taaluitings in die middelgebied dit nie kan doen nie.

Volstrek nee! Elke mens wat persoonlike belewenisbemoeyenis maak met die demokrasie van Jesus se vrae aan sy dissipels: “Wie, sê die mense, is die Seun van die Mens?” en: “Maar julle, wie sê julle is Ek?” beweeg na die rande van taal – hetsy in die allereenvoud van 'n prewelende versugting in nood; 'n biddende stameling; 'n oomblik van verwondering in jou tuin vol blomme; oomblikke waarin die siel van die allergewoonste dinge helder

skitter; ‘n oomblik van verwildering in ‘n krisis; in die verlange en heimwee na Goddelike teenwoordigheid.

Persoonlike belewenisbemoeyenis laat die kleinste beweging na die rande van taal toe – ook my eie wanneer ek skryf (Jordaan 1987):

Gawes van die gees
Ek kan nie tale spreek nie
Maar in die stilte
Gee ek my oor
Aan die klank van U naam
Wat saggies in my
Bly resoneer
Jahwe!
Wagtend op die een allesomvattende snik
Wat van agter uit my keel
Sal kom tot taal wat op skrif
U nader vind
Wat ek glo mos
Dieselfde Gees wat gawes aan ander gee
Lê tog wel soms
Woorde in my mond
Om uit te roep met skryf
Die verlange van ‘n mens wat selde
Iets van U begryp.

Die Bybel self, naas vele konvensionele taaluitings in die middel van die taalplatform, bevat ‘n rykdom van voorbeelde op die rande van taal. Om maar enkeles te noem:

Jesus se Bergpredikasie, gedeeltes uit Job en die Psalms, en Moses se verslag aan ons oor wat God van homself sê: “Ek is wat Ek is.” Volgens die werkwoordvorm van die destydse Hebreeus dui laasgenoemde sin op die onvoltooid, teenwoordige tyd. Wat sê God is werkwoordelik onvoltooid; steeds ontvouend in die nou.

Maar dan die uiterste van uiterstes op die rande van taal - sommige van Jesus se woorde terwyl Hy aan die kruis op Golgota gehang het:

My God, my God waarom het U my verlaat
Vader in U hande gee Ek my Gees oor.

Kan mens ooit die reikwydte en mistiek van hierdie woorde – “to say the most that is possible” á la Van Buren – werklik snap en in jou gees laat resoneer tot vaste, eenduidige, enigste betekenis?

Deur teologieë en beperkte, dogmagedrewe eksegeses dwing ons die mistiek op die rande van taal terug na konvensie (rasionele verduideliking/uitleg) op die middel van die taalplatform. En dit is belangrik dat ons dit doen – solank ons onthou die betekenis wat ons gee, is bloot ‘n kaart vir die immer ontwykende gebied. En dat ons spirituele voeding nodig het vanuit die rande van taal.

5 VERDRAAGSAAMHEID

Ten slotte die vraag: Gegewe die aard van geloofsvorming – die vier momente waarna ek verwys het en die verskillende posisies en dinamika van taalbeweging op die taalplatform – wat moet ons maak met die verskille/geskille tussen gelowiges in die een kerk?

Ek wil begin deur te vra: Is geloof, hoe seker of wankelend ook al – sentraal in jou lewe; ‘n dwingende lewenskrag wat neerslag vind in alles wat jy is en doen?

Die Katolieke teoloog Hans Küng (1980) se segging is in dié verband betekenisvol: “The totality of faith consists in the integrity of commitment and not in completely correct propositions. And that commitment can be entire and unreserved even though something false is said at the same time” (Küng 1980:36).

In die trant van Küng se stelling hierbo is verdraagsaamheid vir my die hart van die “integriteit van jou toewyding.” Want juis die integriteit van j^ou toewyding moet ‘n ánder se integriteit van toewyding moontlik maak, waarborg en laat gedy.

Maar ons gaan gevaarlik om met verdraagsaamheid – juis in die een kerk.

Verdraagsaamheid behels allereers ‘n gevoelshouding waarvan die betekenis in Afrikaans ‘n bietjie skraal is. Dit beteken dinge soos “duld” en “uitstaan” wat verstaan kan word as lydsame, passiewe aanvaarding in die trant van: ek laat jou maar praat en begaan, maar eintlik hoor ek jou nie.

Daarom is dit nuttig om terug te gaan na die woord se wortelbetekenis om iets dieper as dít te snap. Die Latynse oorsprong van verdraagsaamheid (“toleransie”) suggereer drie eienskappe van verdraagsaamheid: “om te verduur”; “om op te tel” en “om te dra”.

Alles saam geneem, is verdraagsaamheid ‘n aktiewe, omvattende gevoelshouding wat sê: terwyl ek anders as jy dink, dra ek jou geloofsopvattinge saam asof dit myne is, en daardeur verstaan ek beter hoekom jy dink soos jy dink en doen soos jy doen. Juis daarom kan ek nie, wil ek nie, jou opvattinge geringskat nie.

Hierdie gevoelshouding word versterk deur respek wat letterlik, volgens die Latynse wortelwoord (“*respicere*”), beteken: “om weer te kyk.” Wat impliseer dat jy weer en weer die standpunte van ‘n ander sal aanhoor, oorweeg en weeg – asof dit jou eie is.

Wie dié gevoelshouding toepas, luister anders na gespreks-genote – met toegespitste aandag as ‘n soort geskenk wat jy aan ‘n ander gee.

En dít is iets gans anders as die gangbare manier van luister wat neerkom op: ek sien jou mond en lippe beweeg en hoor jou stem, maar terwyl jy praat dink ek wat ek gaan sê (hoe ek jou gaan kritiseer/bykom/troef/terugkry/teëpraat) sodra ek aan die woord kom.

Verdraagsaamheid skep ‘n oop én veilige ruimte waarbinne ons vrymoedig kan praat. Veilig en oop omdat ons as gelowiges veilig voor die geheim van ‘n genadige God staan – langs mekaar en nie teenoor mekaar nie; saamgevoeg in die ontroering van die eeue oue kerklied:

O Heer my God as ek in eerbied wonder
En al U werke elke dag aanskou
Dan moet ek juig...

En ons kan en moet dit saam doen.

Literatuurverwysings

- Bodanis, D 2000. *E=mc² - A biography of the world's most famous equation*. London: Macmillan.
- Carroll, J B 1964. *Language and Thought*. New York: Prentice: Hall.
- Cussons, S. 1979. *Die sagte sprong*. Kaapstad: Tafelberg.
- , 1997. *Besoeking*. Kaapstad: Tafelberg.
- Degenaar, J J 1997. Religious discourse, power and the public. *Neotestamentica: Journal of the New Testament Society of South Africa* 31(1), 39-58.
- Elkind, D 1970. The origins of religion in a child. *Review of Religious Research*. 1970 (12), 35-42.
- Eksteen, L 1967. Kasplant. *Standpunte* 74, jrg XXI. 1967.

- Greene, G 1982. *Monsignor Quixote*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Jordaan, Wilhelm 1987. “Dogmadinge”; “huisaltaar” en “Gawes van die gees” uit: *Digterby*. Johannesburg: Perskor.
- Jordaan, W J (2002). Jou meditasie-mat of my *feng-shui*-bed? Ons eksperiment met alternatiewe vorme van spiritualiteit, in Muller, P J (red). *Die Nuwe Hervorming*. Pretoria: Protea Boekhuis.
- Küng, H. 1980. *The church maintained in truth – a theological meditation*. London: The Seabury Press.
- Lakoff, G & Johnson, M 1980. *The metaphors we live by*. London: University of Chicago Press.
- Lifschitz, Danielle. 2006. *Graad 11-klaswerkboek vir Afrikaans*, Laerskool St Paulus, Pretoria.
- Louw, A M 1999. Vos. Kaapstad: Human & Rousseau.
- Snyman, A 1981. Gee my net één dag. Uit: *Klein rondreis*. Boschendal: Durbanville.
- Starbuck, E D 1899. *The psychology of religion*. New York: Charles Scribner.
- Van Buren, Paul, 1972. *The edges of language*. London: SCM Press.
- Vygotsky, L S 1962. *Language and thought*. Cambridge: MIT.